

Educadors i altres espècies

Cèlia Pasadas

Fina Navarrete

El present article parteix de la nostra experiència com a educadores en patrimoni cultural. Des de l'any 1998 portem a terme la nostra tasca en diferents equipaments culturals treballant per Àrtemis i educ'Art, dues empreses de serveis educatius amb presència principalment a les comarques gironines.

Aquest article és fruit del nostre dia a dia, de les potencialitats i mancances que trobem en una feina que ens apassiona, però que està mancada encara de visibilitat, tant des del punt de vista laboral, com de reconeixement professional i social. Volem fer una reflexió personal sobre la figura de l'educador i allò que la diferencia d'altres agents difusors basant-nos en la nostra experiència, en cap cas pretén ser un estudi acurat. És la nostra petita aportació perquè la figura de l'educador en patrimoni cultural i natural arribi al reconeixement social, econòmic i jurídic que li correspon.

Introducció:

El 30 de novembre de 2004 un grup de professionals i entitats difonien des de Girona un manifest en què es parlava de la figura de l'educador en patrimoni cultural i natural i es reivindicava la professió i sobretot el reconeixement social, econòmic i jurídic del qual estava mancat. Un any més tard les coses no han millorat substancialment.

En aquella declaració s'hi podia llegir que els educadors *"Provenen de múltiples disciplines acadèmiques i no trobaven en el context universitari actual cap oferta d'especialització en el seu àmbit específic d'actuació. No són guies ni monitors i no són tampoc, actors professionals. Es situen en la intersecció entre la cultura i l'educació. No són només museòlegs o mediambientalistes sinó que treballen en multiplicitat d'entorns i contextos de gestió (...). S'enfronten diàriament a un públic en contextos educatius cada vegada més diversos (...) amb el que estableixen un diàleg que porta a la transmissió de coneixements i del que s'espera canvis d'actitud. Poden*

treballar i treballen al costat d'actors professionals i mediar entre els creadors i el públic. Utilitzen els recursos narratius i comunicatius, però no són contistes ni publicistes. Tampoc són relacions públiques malgrat que sovint actuen com a tals, ni animadors turístics tot i que a vegades també cal¹.

En aquest manifest queda palesa la complexitat de la tasca duta a terme per l'educador, i per tant, la primera cosa que hauríem de definir és: *Què és un educador?*

Què és un educador en patrimoni cultural i natural:

Trobem un ampli i divers conjunt d'usuaris, amb característiques i objectius diferents. Per tal de poder satisfer d'una forma eficaç les necessitats de cadascun d'aquests usuaris, cal diferenciar els perfils dels diferents agents que hi intervenen en la difusió del patrimoni, així com els diferents àmbits d'actuació de cadascun d'aquests agents.

El binomi educació i patrimoni al nostre país té una història recent, però en l'actualitat la difusió del patrimoni cultural i natural s'està convertint en una de les prioritats de les diferents institucions encarregades de la seva gestió. Davant la gran oferta que ha anat sorgint en els darrers anys, hem cregut necessari parlar dels diferents agents vinculats a aquest sector.

No podem començar a parlar d'educadors en patrimoni sense fer referència a la denominació de la professió mateixa, existeix un ampli ventall de possibilitats per parlar de les persones que treballen en educació i patrimoni: guia, monitor, educador, mediador... Potser una cosa en la que molts poden coincidir és el fet que la seva tasca és educativa, per això podem dir-li educador. Per diferenciar-lo dels altres tipus d'educadors caldria posar doncs una acotació que acompanyés aquesta paraula. En aquest article s'ha optat per anomenar-lo educador en serveis de patrimoni cultural i natural, títol que

¹ Manifest signat per la primera promoció de postgraduats educadors/es en Patrimoni Cultural i Natural fet a Girona amb col·laboració de diferents institucions, educadors, empreses i universitat. 30 de novembre de 2005.

portava el diploma de postgrau que es va fer a Girona durant el 2004 amb la voluntat de donar una formació adient per aquest perfil professional.

En els darrers anys institucions culturals i empreses de serveis vinculades a la difusió del patrimoni cultural i natural han posat de manifest la necessitat de definir el perfil de l'educador en patrimoni. D'aquesta manera es pretén regular aquest camp professional i així concretar quins són els àmbits d'actuació propis i dissenyar una formació a mida partint de les necessitats reals.

En diferents sessions de treball, i a partir de la seva experiència, empreses, institucions i universitat van treballar en l'aplicació d'un protocol pel disseny de formacions per a responsables culturals amb què estava treballant en aquells moments la Càtedra Unesco.

L'objectiu principal d'aquest projecte era el d'oferir una formació especialitzada en la funció d'acompanyament educatiu en els serveis de patrimoni cultural i natural a les comarques gironines a partir de la col·laboració amb museus, jaciments, parcs naturals i serveis educatius locals. És davant d'aquesta necessitat que es crea el Diploma de Postgrau d'Educador en Serveis de Patrimoni Cultural i Natural.

Funcions que ha de desenvolupar aquest perfil:

La funció principal de l'educador en serveis de patrimoni cultural i natural és facilitar la comunicació entre una realitat sorgida del patrimoni cultural i natural i un públic potencialment divers.

Ha de transmetre una informació i establir uns sistemes d'aprenentatge amb l'objectiu de satisfer les necessitats de l'usuari i facilitar un millor coneixement i acceptació de la realitat exposada.

La funció educativa en l'àmbit del patrimoni cultural i natural es basa fonamentalment en la transmissió d'informació a grups potencialment diversos. Per ensenyar i difondre els continguts d'un projecte comunicatiu cal que l'educador processi i tracti diferents nivells de la informació, interpretant així el context a comunicar.

En tant que ens adrecem a un públic divers cal dissenyar de forma creativa activitats adaptades, itineraris, visites, tallers... tenint en compte col·lectius amb característiques especials. Cal dir que aquest públic potencial no és exclusivament escolar, sinó que engloba tot aquell sector de la societat interessat en rebre una formació continuada, per tant parlaríem d'educació en el sentit de *long life learning*.

Com a funció educativa, cal tenir la capacitat d'establir amb el públic un diàleg que permeti la seva participació activa, facilitant així, d'una forma propera, el procés d'aprenentatge.

A partir de la investigació cal dissenyar propostes adaptades a cada realitat. L'educador ha de tenir la capacitat de tractar les informacions necessàries pel desenvolupament de la seva funció comunicadora mitjançant la recerca, a més d'investigar i innovar a partir de l'experiència reflexionada.

Ha de poder analitzar la importància i finalitats d'aquesta intervenció educativa en la nostra societat i realitzar propostes educatives que vinculin els serveis culturals al mitjà escolar entre altres. També és important elaborar i avaluar programes educatius dins el marc institucional on s'ha de desenvolupar.

La pràctica d'aquesta funció reclama relació i mediació entre els diferents actors del seu camp professional. La capacitat de mediació, contacte i negociació són imprescindibles.

Cal establir acords de col·laboració amb el conjunt d'agents que intervenen en el territori, així com establir relacions, convenis i pactes amb institucions similars. L'educador ha de saber que representa externament a la institució.

Per tal d'adaptar els projectes a les necessitats dels visitants, és important que mestres, educadors i institucions treballin de forma conjunta.

Cal conèixer els marcs jurídics i institucionals, així com les formes de contractació, els models organitzatius i els aspectes fiscals que concerneixen a l'acompliment professional.

L'educador ha de conèixer la legislació aplicada al seu camp d'acció així com els pactes i compromisos entre la institució contractant i els grups de visitants en els seus diferents aspectes.

Cal treballar per aconseguir uns sistemes de contractació legalment reconeguts, dels quals actualment no es disposa. D'aquesta manera es pretén obtenir un reconeixement de la feina de l'educador de patrimoni cultural i natural.

Conèixer i dominar tècniques de comunicació, difusió i divulgació com a eina pràctica, partint d'una intervenció cultural i pedagògica.

És necessari dissenyar i confeccionar estratègies publicitàries i de difusió de projectes, programes i activitats d'espai que s'ocupa.

Per tal d'oferir un servei de qualitat l'educador ha de conèixer els usuaris i les seves necessitats i interessos, hàbits, interrelació amb l'entorn, capacitats receptives i expressives. Per altra banda ha de desenvolupar tècniques per atreure a visitants potencials i confeccionar estudis de mercat.

Educadors i altres espècies:

Un cop definit el perfil de l'educador i les seves funcions, una de les problemàtiques que es planteja és establir quin és el seu àmbit d'actuació. Un educador en patrimoni cultural i natural treballa en institucions patrimonials i amb el patrimoni mateix, però com veurem a continuació, conviu amb altres agents difusors amb els quals s'acostumen a establir confusions, i en aquest sentit, la legislació vigent no ajuda a definir on pot o no treballar un educador, o qualsevol dels altres agents difusors.

Quins són aquests agents? Quina és la seva finalitat? Quins són els seus objectius?

Guies turístics:

La legislació defineix l'activitat del guia turístic com "(...) *aquella que té per objecte la prestació de manera habitual i retribuïda de serveis d'informació en matèria cultural, artística, històrica i geogràfica o ecològica, prestats a turistes en les seves visites amb la finalitat d'informar-los dels recursos turístics*"².

Sens dubte, els guies turístics són un dels principals agents que es confonen amb els educadors, sobretot dins dels museus, jaciments arqueològics i monuments declarats BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional declarat pel Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya). Segons la legislació vigent "*Els monuments i els conjunts històrics en els recintes dels quals és imprescindible disposar de l'habilitació són els declarats béns culturals d'interès nacional pel Departament de Cultura*."

Els museus en els recintes dels quals és imprescindible disposar de l'habilitació són els inscrits en el Registre de museus de Catalunya, depenent del Departament de Cultura"³.

La campanya contra l'intrusisme laboral iniciada pels guies oficials de la Generalitat ha agafat aquests dos articles de la llei com a emblema per les seves reivindicacions. Certament aquest sector ha de lluitar moltes vegades amb aquest problema però aquest fet ha arribat algunes vegades a declarar els educadors com a intrusos dins de museus, jaciments, monuments i altres. Nosaltres creiem que l'educació mai hauria de ser considerada una intrusa en la cultura en general, i molt menys en el patrimoni que és propi d'una societat.

Les declaracions d'UNESCO I ICOM al respecte són clares, l'educació ha de ser una dels objectius principals de qualsevol museu o bé d'interès patrimonial, per tant, els guies oficials i els educadors en patrimoni comparteixen àmbit d'actuació, però les seves finalitats i objectius són diferents, malgrat que complementaris per atendre la diversificada demanda d'aquests centres.

² Decret 5/1998 de 7 de gener, sobre l'activitat de guia de turisme, Article 1.

³ Decret 5/1998 de 7 de gener, sobre l'activitat de guia de turisme, Article 3

Aquesta legislació internacional és recollida per la llei espanyola en la definició de museu: "*Son Museos las instituciones de carácter permanente que adquieren, conservan, investigan, comunican y exhiben para fines de estudio, educación y contemplación, conjuntos y colecciones de valor histórico, artístico, científico y técnico o de cualquier otra naturaleza.*"⁴ També en l'apartat de la llei de Museus de la Generalitat de Catalunya on es parla de la difusió: "*Tots els museus han de garantir la difusió de llurs fons al públic en general. Els béns culturals que integren un museu han de poder ésser objecte de recerca, ensenyament, divulgació i gaudi*"⁵

D'altra banda, el desplegament de la llei de patrimoni amb el Decret sobre l'activitat de guia de turisme incideix en aquest sentit i diu:

"No estan obligades a disposar de l'habilitació de guia de turisme:

a/ Les persones que es dediquen a l'ensenyament quan de manera ocasional acompanyen alumnes als recintes de museus, de monuments i de conjunts històrics establerts a l'article 3 del present Decret.

b/ El personal al servei de l'administració quan en les visites institucionals, de manera ocasional acompanyen visitants als recintes de museus, de monuments i conjunts històrics establerts en l'article 3 del present decret.

c/ El personal empleat i els serveis pedagògics de museus monuments i conjunts històrics que en faciliten informació. Les persones especificades en els apartats a) i b) no poden percebre cap retribució específica per aquests serveis."⁶

Aquest darrer punt, l'apartat c) de l'article 3 de la normativa turística de 1998, exclou a l'educador dels serveis pedagògics de l'obligació de disposar de l'habilitació de guia turístic. Es tracta d'un punt molt important de la llei perquè autoritza a l'educador a realitzar la seva tasca dins aquest àmbit, amb un perfil diferenciat del de guia turístic i per tant, una feina per la qual pot rebre una retribució econòmica. Queda així totalment descartada l'acusació

⁴ Ley 16/1995, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español, título VIII, capítulo II, artículo 59.3

⁵ Llei 17/1990 de 2 de novembre de Museus, article 61.3

d'intrús; malgrat el desconeixement de molts guies oficials d'aquest article, la legislació també recolza a l'educador.

A part del guies turístics trobem altres agents vinculats a la difusió que han fet del patrimoni cultural i natural un possible àmbit d'actuació. Entre aquest podríem destacar els actors de visites teatralitzades, els voluntaris i els acompanyants en sortides organitzades.

Actors i actrius de visites teatralitzades:

En l'actualitat trobem un ampli ventall d'aquest tipus de visites, les quals s'han anomenat de formes molt diferents: teatralitzades, dramatitzades, guiades dramatitzades, turístiques dramatitzades... La nostra intenció no és aprofundir en la tipologia d'aquestes visites, sinó donar a conèixer una realitat que està vinculada amb la difusió del patrimoni.

Podríem fer un llistat llarguíssim de tots els museus, jaciments arqueològics i ciutats, que fan aquest tipus de visites. Van adreçades a un públic molt divers: turistes, escolars, ciutadans en general... i en funció del públic al que s'adrecin tindran uns objectius específics o altres, però l'objectiu principal i comú a totes és el de difondre el patrimoni cultural i natural d'una forma lúdica. Ara bé, *qui duu a terme aquesta difusió? Quins agents intervenen?*

Aquestes visites són dutes a terme per actors, guies turístics o educadors. Un personatge caracteritzat que explica en primera persona un seguit de continguts (històrics, artístics, geogràfics...) Sens dubte la figura ideal per dur a terme visites teatralitzades és l'actor, però ens podem preguntar si coneix en profunditat els continguts a transmetre. Per altra banda, un guia o un educador són capaços d'interpretar els diferents personatges?

En l'actualitat el debat està en quin és el límit del teatre amb elements patrimonials, i sobretot qui ha de fer aquestes dramatitzacions. L'alternativa més adient creiem que seria la d'aquelles visites on l'explicació amb rigor històric la fa un educador o guia coneixedor del tema i aquest es va

⁶ Decret 5/1998 de 7 de gener sobre l'activitat de guia de turisme, article 2

intercalant amb les escenificacions dels diferents esdeveniments dutes a terme per actors professionals.

Voluntariat Cultural:

Des del Ministerio de Cultura es pretén facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida cultural, no només com a receptors sinó com a subjectes actius plenament immersos en el procés de creació, conservació i difusió del patrimoni històric. És per aquest motiu que trobem una llei que regula la figura d'un voluntari cultural que d'una forma totalment gratuïta, lliure, altruista i solidaria participa en les activitats didàctiques i culturals dutes a terme per museus, biblioteques i jaciments arqueològics. Segons aquesta llei: *"Los centros directivos y los organismos autónomos del Ministerio de Cultura, podrán acoger iniciativas de colaboración ofrecidas por asociaciones de voluntariado cultural que, por su vinculación con los programas o actividades culturales cuya ejecución corresponde a aquellos, deseen aportar gratuita y desinteresadamente su contribución al logro de sus objetivos"*⁷.

Però és important destacar que la llei també contempla que *"La actividad de voluntariado cultural no podrá sustituir, en ningún caso, prestaciones de trabajo o servicios profesionales remunerados"*⁸.

Tot i això trobem museus en que les visites als centres educatius són dutes a terme per l'Associació d'Amics del Museu o altres entitats sense ànim de lucre que disposen de voluntaris que realitzen les visites de forma gratuïta, així com els tallers, els cursos i fins i tot l'elaboració de materials didàctics. També tenen en pràctiques a alumnes de l'Escola de Formació de Professorat mitjançant un conveni entre el museu i la universitat.

La manca d'un perfil professional fa que es confongui la tasca de l'educador amb altres tasques típiques del voluntariat cultural. Per tant s'haurien d'analitzar els límits d'actuació d'aquest voluntariat dins dels museus i altres centres culturals i i definir molt bé quins objectius poden ser assolits pels voluntaris i quins corresponen a la tasca professional de l'educador.

⁷ Orden de 9 de octubre de 1995 de voluntariado cultura (B.O.E núm. 255/1995), artículo 1.

⁸ Orden de 9 de octubre de 1995 de voluntariado cultura (B.O.E núm. 255/1995), artículo 2.

Acompanyants en sortides organitzades:

Un altre agent difusor que es pot confondre amb l'educador és l'anomenat acompanyant. Acostumen a ser estudiants que acompanyen durant tot un dia a un grup que pot ser escolar o no, en una sortida organitzada. Hi ha empreses privades que s'encarreguen de preparar aquestes sortides, facilitant al centre l'autobús i en alguns casos fins i tot l'hotel i restaurant.

Moltes d'aquestes empreses són agències de viatges que organitzen sortides i activitats adreçades a l'anomenat turisme cultural. Faciliten un guia per a fer les explicacions dels diferents indrets, però no són guies titulats, ni persones formades en temes d'educació i patrimoni. La formació va a càrrec de la persona que faci la visita, per tant la qualitat d'aquesta varia segons l'interès personal de l'acompanyant i no es supervisada per cap professional. Ens trobem amb un cas més de visites a turistes que no fan els guies i visites a escoles que no fan educadors amb una formació específica.

Conclusions:

Una de les primeres conclusions que podem extreure arrel de la nostra experiència i de les fonts consultades per a la realització d'aquest article, és que hi ha una important manca d'un perfil professional de la figura de l'educador en patrimoni. Definir aquest perfil és necessari per a poder diferenciar aquesta figura de la resta d'agents que intervenen en la difusió patrimonial i a la vegada per obtenir així un reconeixement professional. Aquest reconeixement professional ha de comportar una regulació laboral i jurídica que posi punt i final a la precarietat laboral amb que actualment ens trobem aquests professionals.

Aquesta precarietat encara s'entén menys si tenim en compte que els serveis educatius han esdevingut en els darrers anys un dels àmbits més destacats de diferents equipaments culturals. Com s'afirma en un dels apartats del manifest elaborat per la primera promoció d'educadors en patrimoni cultural i natural: "*(...) la professió no està reconeguda. Malgrat facturar avui una xifra*

important i estar ocupant àmbits de mercat destacables. Malgrat el reconeixement explícit dels mestres a través de les enquestes de satisfacció. Malgrat que l'administració pública és qui més els contracta i a qui més faciliten la gestió cultural i educativa dels seus equipaments... no tenen la consideració social com a professionals ni sobretot, el reconeixement legal i el marc jurídic adequat".

També és evident que hi ha una manca de formació específica per aquest grup de professionals. Els educadors contractats per empreses de serveis educatius i culturals són especialistes de diferents àmbits: llicenciats en història, història de l'art, magisteri, ciències mediambientals, biologia... a més es valoren altres formacions superiors relacionades amb la pedagogia. Malgrat tot, cal una formació específica completa i dissenyada des de les necessitats reals d'aquest sector per tal de poder oferir un servei de major qualitat i poder satisfer així les necessitats dels diferents col·lectius als qui s'adrecen.

Finalment cal destacar que hi ha diferents agents que intervenen en aquesta difusió que, tot i que es troben en el mateix àmbit d'actuació, s'adrecen a col·lectius diversos. Sovint, el desconeixement per part dels diferents professionals i de la societat en general de la legislació vigent fa que es creïn malentesos i disputes que nosaltres considerem innecessàries i alhora perjudicials per a la nostra tasca. *"Aquest fet comporta disputes desagradables amb companys de professions similars i sobretot, competències molt deslleials d'empreses poc o gens qualificades, que són contractades per administracions públiques poc curoses amb la qualitat i el fet educatiu (...)"*⁹. És evident que en aquesta legislació hi ha moltes mancances que cal tenir en compte. Som precisament els professionals, els que dia a dia patim aquests malentesos, els que de forma conjunta hem d'intentar aconseguir millores en aquest sentit.

Educadors, guies, actors, voluntaris... tots podem convida realitzant les nostres tasques ja que es tracta de tasques igualment necessàries, però cal una especialització per a poder satisfer les necessitats dels col·lectius als que

⁹ Manifest signat per la primera promoció de postgraduats educadors/es en Patrimoni Cultural i Natural fet a Girona amb col·laboració de diferents institucions, educadors, empreses i universitat.
30 de novembre de 2005.

ens adrecem amb la màxima eficàcia. *Educadors i altres espècies...* tots tenim cabuda en un terreny tan ampli, tots podem treballar plegats per aconseguir acostar el patrimoni a la societat, perquè de fet aquest hauria de ser l'objectiu principal de tots els que treballem en aquest apassionant àmbit.